

Ferenc József élete és megítélése magyar szemszögből

A magyar királyi trónon leghosszabb időt töltött uralkodóról, I. Ferenc József császárról és királyról uralkodásának 57 éve alatt a magyarok a legkülönfélébbeket mondtak: az aradi hóhéreként való emlegetéstől a nép körében csak Ferenc Jóska becenévig sok idő telt el. A magyarok és az uralkodó között ez egy feszült viszony volt, amelynek voltak állomásai. Elődjével, a Habsburgok trónján ülő V. Ferdinánd császár-királyal – személy szerint – nem volt különösebb baja sem a politikai életnek, sem a népnek, hiszen Metternich kancellárnál dőltek el – jól vagy rosszul – a dolgok, hiszen ő „uralkodott” a különösebb szellemi erővel nem rendelkező Ferdinánd nevében. A történelemnek vannak nagy ellentmondásai: az uralkodónak nem való „Jóságos” Ferdinánd különben hat nyelven beszélt, kiváló zenész, majd lemondatása után birtokait remekül irányító nagybirtokos volt. Az 1848 tavaszán Párizsból elindult forradalmi hullám majdnem elsöpörte a Monarchiát, s ez minden valószínűség szerint következett volna be, ha 1848. december 2-án a család nem mondatja le V. Ferdinándot, vele együtt a trónörökös Ferenc Károly főherceget és trónra nem emeli az utóbbi fiát, a 18 éves I. Ferenc József főherceget. Igaz, ebben nagy szerepe lett édesanyjának, Zsófia főhercegnőnek, aki mindig döntő hatást gyakorolt fia neveltetésében. Ezt a hatást az ifjú császár-király néhány év múlva határozottan visszaszorította, sokoldalú neveltetéséből elsősorban a katonai karakter került előtérbe. Valóban fegyelmezett, a Monarchia összes országát egységesen irányító uralkodó vált belőle, akivel népei, igaz évtizedek múltán, megbékéltek. Ez vonatkozott a magyarságra is, hiszen a magyar nép a trónöröklési sorrendben csak harmadik főherceggel szemben előbb inkább szimpátiát érzett, ami a trónra lépés után gyűlöletbe csapott át. Ekkor már folyt a szabadságharc, a magyar önállóság leverésére hamarosan az oroszokkal szövetséges Bécs a legszebb reményeket fojtotta vérbe. Ferenc József kemény kézzel és könyörtelenül leszámolt a honvédség parancsnokaival, eltörölte az addigi eredményeket, a Magyar Szent Korona területét besorolta a tartományok sorába. A magyar nép gyűlölte, Bécsnek pedig hatalmas külpolitikai kudarcokat kellett megélni, hogy engedményeket tegyen a Magyar Királyság felé. Előbb-utóbb mindkét fél belátta, hogy ahogyan ő képzelte a kapcsolatot, az úgy nem működik. Csak kölcsönös engedmények árán törvényesített jogviszonnal – a kiegyezéssel – működhet a kötelék.

A kiegyezéssel inkább a fegyelmezett kapcsolatrendszer született meg, mindkét fél pontosan tudta, hogy hol húzódik a másik tűrészatára, mikor milyen szabályokat kell tenni a kiszámíthatóság érdekében. A dualizmus évtizedei alatt „megszokták” egymást, a „boldog békeidőkben” senki nem gondolt az Ausztriától való elszakadásra. Természetesen a dualizmus majd öt évtizede alatt voltak súrlódások, elsősorban a közös ügyek finanszírozása körül. A századforduló éveiben már erősen érződött a Monarchia erejének és tekintélyének megcsappanása, amit „fegyvercsörgetéssel” már nem lehetett kiegyensúlyozni, de azt sem, hogy a központi hatalmak szövetségével ne sodródjon a dualista állam egy nagy háborús konfliktusba. Tisza Istvánnak a háborútól való tartózkodása idegesítette Németországot, de a császárt is, végül – mint minden a Monarchiában – kompromisszummal záródott. Nem úgy, mint a Nagy Háború, mert az a kettős állam vereségét hozta. Ezt Ferenc József már nem érte meg, mert 1916. november 21-én elhunyt.

A középkort idéző temetése csak néhány gondolkodó emberben villantotta fel, hogy Ferenc Józseffel együtt meghalt az az életforma, amely kiszámítható, sok feszültséggel teli, de mégiscsak a konzolidált világot jellemezte. A magyarok eltemethették azt a múltat, amit később „boldog békeidőknek” neveztek és mindmáig emlegetnek.

Gerő András olvasmányos könyvében végigkíséri Ferenc József életét a születésétől a haláláig, elsősorban a magyarokkal való kapcsolata szemszögéből. Természetesen kitér az uralkodó családi eseményeire, a politikai élet nagy fordulataira, amik befolyásolták a magyarokhoz való viszonyát. Lényeges rész Ferenc József neveltetése, amelyben nemcsak édesanyja, Zsófia főhercegnő játszott szerepet, de Metternich herceg határozta meg azokat a tanulmányokat, tapasztalatszerzési területeket, amely út döntően meghatározta a későbbi államférfi magatartását. Ferenc József sokban különbözött uralkodói elődjektől: kora reggeltől – még a hadgyakorlatokon is – intézte az államügyek adminisztrációs munkáit, figyelmét nem kerülték el a kisebb vagy jelentéktelennek tűnő ügyek sem. Az 1860-as évek közepétől világosan látta Németország fölényét, így a vesztes königsbergi csata után már maga is szorgalmazta a magyarokkal való kiegyezést, nem 48-as vagy előbbi alapokon, hanem egy új forma szerint. Igaz, ebben nagy segítségére volt felesége, Erzsébet királyné, aki tisztelte és szerette a magyarokat, ezzel az érzéssel pótolta a császár gyakran merev megnyilvánulásait.

Ferenc József családi élete a nagy nyilvánosság előtt zajlott, ami nem minden esetben szerencsés. Fia, a trónörökös inkább a liberális elvekhez vonzódott, tragikus öngyilkossága komoly gondok elé állította az uralkodót. Unokaöccsében, az 1896-ban trónvárományossá előlépett Ferenc Ferdinándban megfelelő örökösét látta, bár annak a Habsburg-ház belső szabályzataival ellenkező házasságán esetleges engedékenységgel nem akart enyhíteni. Merev, de következetes döntésével a hagyományokat követte, hitt abban, hogy a fennálló rend feloldásával egy jól-rosszul felépített ország/birodalom dőlhet össze.

Volt humora, de ezt ritkán mutatta ki: visszafogottan fogadta udvara egyes tagjainak hajbókolását, furcsa előterjesztéseit. Például 1908-ban Wekerle Sándor miniszterelnök az uralkodónak vetette fel, hogy alapítsanak templomot Árpád fejedelem sírja felett. Ferenc József kérdése – vajon megállapították-e már Árpád fejedelem nyughelyét? – világított rá a felvetés képtelenségére.

Ferenc József nemcsak uralkodó volt, de kellő méltósággal viselte tisztét. Amolyan furcsa mendemonda volt, hogy rosszul beszélt magyarul. Ezzel ellentétben – ahol szükség volt rá – mindig választékos magyarsággal szólalt meg, nem papírból olvasott fel, hanem természetes könnyedséggel nyilvánult meg magyar nyelven. Értette és beszélt az uralma alá került népek nyelvét. Nem olyan régen mi magunk is megcsodáltuk Habsburg Ottó – egykori trónörökös – nyelvtudását, pedig ez családjában természetes volt: ha valaki uralkodói trónra készül, az tanulja meg alattvalóinak nyelvét/nyelveit. (Még a gyenge tehetségnek mondott V. Ferdinánd is, ahogy említettük, hat nyelvet beszélt könnyedén – köztük a magyart is.) Amikor ifjúként Ferenc Józsefet felkészítették az uralkodásra, az elsajátítandó ismeretek között tehát szerepelt a magyar nyelv ismerete. A kortárs gyakran fanyalog, gyakran mond alaptalan dolgokat, így történt sok minden Ferenc Józseffel kapcsolatban is. Gerő András könyvének éppen egyik nagy erénye, hogy „helyére tesz mindent”, a valós vagy valótlan túlzásokat, így kaphatunk „letisztult” képet Ferenc József alakjáról, stílusáról és politikájával összefüggésben. Túlzás nélkül állíthatom, hogy ez a könyv legnagyobb érdeme és egyben az olvasó nyeresége. Az elmúlt évtizedekben ugyanis gyakran jelentek meg Ferenc Józsefről száraz és unalmas feldolgozások, vagy a népszerűsége törően valótlanságok. Valójában

ideje volt már egy reális szemléletű munka megjelenésének. Ezt tette meg Gerő András, aki a kötet utolsó fejezetében felsorolja a Ferenc Józseffel foglalkozó teljes irodalmat is. Ugyancsak lényeges a Változó emlékezet címet viselő fejezet, amelyben a szerző számba veszi az egykor Ferenc Józsefet ábrázoló vagy nevét viselő szobrokat, emléktáblákat, utcákat, tereket, hidakat (gondoljunk csak a mai Szabadság hídra, melybe 1896-ban maga az uralkodó verte be az utolsó szegecset, s a Ferencz József híd nevet viselte), amelyeket a két világháború között készült jegyzékekben rögzítettek. Ezeket többnyire 1945 után – egy-két kivétellel – mind eltávolították vagy a köztéri, földrajzi elnevezéseket megváltoztatták. Utóbbiakkal kapcsolatban lehet „hálás vagy hálátlan” utókorról beszélni, de nem mindegyiket kellett volna feltétlenül átkeresztelni.

(Gerő András: Ferenc József és a magyarok. Budapest, 2016, Habsburg Történelmi Intézet – Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 374 p.)

